

Юриспруденція: теорія і практика: Науково-практичний журнал. – Центр правових досліджень С.Фурси. – Київ. – 2009. – № 5 (55). – С. 2-7.

МАЙНОВІ ВІДНОСИНИ ПОДРУЖЖЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Олійник О.С.,

старший викладач кафедри цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника

Анотація

В роботі з'ясовано поняття та подається коротка характеристика основних видів правових режимів майна подружжя.

Питання правового регулювання майнових відносин у сім'ї і насамперед у шлюбі, що є основою сімейного союзу, завжди актуальні. Розвиток суспільства є безперервним, а отже, не можуть залишатися незмінними погляди на права та обов'язки подружжя. Одним із найбільш важливих аспектів майнових відносин подружжя є відносини власності подружжя. Невипадково Рене Давид назвав закріплення у Французькому цивільному кодексі інституту шлюбного режиму (режиму

майна подружжя) закріпленням ідеї революції [1, с. 90].

У сучасний період відбулися істотні зміни у правовому регулюванні відносин з приводу належного подружжю майна. Це пояснюється тим, що рівень розвитку українського суспільства, становлення ринкових відносин, інтеграція в міжнародне співтовариство вимагали суттєвих змін вітчизняного законодавства, в тому числі шлюбно-сімейного, що знайшло відображення у прийнятті 10 січня 2002 р. Сімейного кодексу України, яким було закріплено поняття режиму майна подружжя та введено поряд із законним договірний режим майна подружжя. Разом з тим ряд проблем залишилися невирішеними. Це пояснюється тим, що якісно змінився рівень життя громадян, у складі належного їм майна

з'явилися об'єкти значної вартості та соціальної значимості, відбулося розширення кола об'єктів подружньої власності за рахунок нетрадиційного майна та зростання значення нематеріальних об'єктів правовідносин. Відповідно і законодавство, і правозастосовча практика вимагають подальшого вдосконалення, а для цього необхідні науково-обґрунтовані положення.

Питання правовідносин власності подружжя досліджувалися у вітчизняній та зарубіжній літературі різних років такими науковцями, як М. В. Антокольська, І.В. Жилінкова, З. В. Ромовська, Т.О. Ариванюк, Л.М. Пчелінцева, В.А. Рясенцева, О. А. Хазова, Л. Б. Максимович, А.В. Слепакова, С.Н. Бондов, А.А. Ігнатенко та іншими дослідниками у сфері цивільного та сімейного права.

Метою статті є поглиблення наукового уявлення про правовідносини власності подружжя на основі аналізу основних правових режимів майна подружжя, з'ясування їх сутнісних особливостей та можливості застосування договірному режиму майна подружжя.

Основним змістом правовідносин власності подружжя є права та обов'язки обох з подружжя з приводу належного їм майна, що складають особливості володіння, користування і розпорядження подружжям своїм майном, іншими словами - правовий режим майна подружжя [2, с. 38]. В романо-германській та англосаксонській правових сім'ях поняття правового режиму майна подружжя є однією із базових юридичних категорій [3, с. 53]. У цивілістичній літературі правовий режим майна в найбільш загальному плані розглядається як система юридичних правил, які визначають становище певного явища об'єктивної дійсності, статику та динамі-

ку його правового існування [4, с.109]. На думку І.В. Жилінкової, правовий режим майна подружжя слід розглядати як визначений порядок регулювання майнових відносин подружжя, метою встановлення якого-є всестороння впорядкованість майнових відносин у сім'ї, забезпечення та захист майнових прав та законних інтересів подружжя [5, с. 20]. Т.О. Ариванюк розглядає правовий режим майна подружжя як відносно самостійний комплекс правових засобів, які встановлюють засади правового регулювання відносин щодо спільного і роздільного майна подружжя та захисту їх порушених прав [6, с. 3].

Отже, правовий режим майна подружжя - це порядок регулювання відносин з приводу майна подружжя, який визначає характер і обсяг їх прав та обов'язків з приводу належного подружжю майна. Залежно від джерела, яке встановлює цей порядок, виділяють: 1) законний або легальний правовий режим майна подружжя, при якому права і обов'язки подружжя щодо їх майна визначаються законом (*ex lege*); 2) договірний режим майна подружжя, при якому права та обов'язки подружжя визначаються самим подружжям шляхом укладення ними відповідного договору. Як правило, таким договором є шлюбний договір (контракт), хоча в деяких випадках договірний режим майна подружжя може встановлюватися іншими договорами. Наприклад, в англо-американській правовій системі правовий режим майна подружжя може бути встановлений договором трасту [7, с. 351].

Залежно від того, який режим вважається легальним в тій чи іншій країні, можна виділити такі групи країн. До першої групи відносять Францію, Іспанію, Нідерланди, ряд країн Латинської Америки, а також штати

США - Техас, Каліфорнія, Луїзіана, Вашингтон, Айдахо, Нью-Мехіко, Невада, Арізона та канадська провінція Квебек. Законним режимом у цих державах та територіальних утвореннях визнається спільність майна подружжя [7, с. 351; 8, с. 79], однак можливі деякі варіанти. Наприклад, до складу цієї спільності у Франції включається все майно, набуте під час шлюбу (але за винятком майна, одержаного одним із подружжя на підставі дарування чи у спадок), причому як за рахунок надходжень від власних професійних занять, так і за рахунок плодів та доходів від роздільного майна. У вищезазначених штатах США в спільне майно включається те, яке було набуто під час шлюбу, а доходи від дошлюбного майна визнаються частиною спільної власності лише в Техасі, Луїзіані та Айдахо [7, с. 352]. Режим спільності є законним також в Італії, однак тут спільність обмежується за складом (тобто залежно від об'єктів, які можуть входити в спільну власність подружжя) та за часом (майно подружжя може бути визнане роздільним після досягнення дітьми повноліття) [9, с. 41-42].

Режим спільності майна подружжя може припинитися: 1) смертю одного з подружжя; 2) зміною режиму майна під час шлюбу подружжя за їх взаємною згодою;

3) судовим рішенням про розірвання шлюбу, про окреме проживання чи про встановлення режиму роздільності майна;

4) відсутністю одного із подружжя у випадках, передбачених законом; 5) визнання шлюбу недійсним [2, с. 220].

Отож режим спільності майна подружжя може припинитися не лише у разі припинення шлюбу, але й у інших випадках, якщо це зумовлено інтересами сім'ї.

Режим спільності майна подружжя в зарубіжних країнах відрізняється від режиму,

встановленого українським законодавством. Це пояснюється тим, що в Україні зазвичай подружжя має рівні права на майно, тоді як у деяких іноземних країнах навіть в сучасний період права чоловіка та жінки не визнаються рівними. В цьому є позитивний момент для дружини, оскільки чоловік зобов'язаний її утримувати, проте водночас законодавець встановлює пріоритетне право чоловіка на управління та розпорядження подружнім майном. Саме тому в багатьох країнах стимулюється укладення шлюбного договору.

До другої групи країн належать країни "загального права" (Англія, Австралія, Нова Зеландія, решта штатів США, деякі канадські провінції) та мусульманські країни, в яких законним вважається режим роздільності майна подружжя. Головна риса роздільності майна полягає в тому, що все майно, незалежно від часу і способу його придбання, а так само всі доходи, одержувані від нього, як правило, вважаються роздільною власністю подружжя. Кожному з подружжя окремо належить не тільки те майно, яке належало їм до шлюбу, але й те, яке вони набули в шлюбі [10, с. 521; 3, с.150, 157]. Тобто за таких обставин один з подружжя - невластник - не набуває прав на майно другого з подружжя, навіть якщо воно було набуто в період спільного проживання.

Вперше принцип роздільності було введено в Англії Законом про власність одружених жінок 1882 року (Married Women's Property Act), відповідно до якого майно заміжньої жінки, незалежно від того, коли воно було набуто, стало вважатися її роздільною власністю [11, с. 221; 8, с. 96]. Закон 1935 р. (Law Reform Act) закріпив режим роздільності подружнього майна і надав заміжній жінці право "набувати, володіти і розпоряджатися будь-якою власністю.., а також приймати на себе зобов'язання

з договорів і відповідати за заподіяння шкоди з незаміжними".

До прийняття Закону 1882 р. шлюбні відносини між подружжям регулювалися загальним правом, згідно з яким все майно подружжя вважалося належним чоловікові; жінка практично була позбавлена майнової самостійності і внаслідок цього не могла мати власності і тям більше розпоряджатися нею на свій власний розсуд. Все, чим вона володіла, а також зароблені нею доходи, якщо вона працювала протягом існування шлюбу, переходило у власність чоловіка. "Своєрідність" такого режиму дозволила континентальним юристам говорити про те, що в минулому в англійському праві "режим подружнього майна" взагалі був відсутнім, оскільки "особистість дружини наче розчинялася в особистості чоловіка, її майно - в його майні" [12, с. 77; 8, с. 97].

Деякі відхилення від цього принципу, який дійсно важко назвати принципом спільності подружнього майна, оскільки він не надавав жінці жодних прав, були пов'язані з принципом "справедливості", який в ряді випадків визнавав за заміжною жінкою можливість володіти окремим майном (**separate estate**). Це досягалося, зокрема, за допомогою інституту довірчої власності або тресту.

Слід зазначити, що в останні роки в країнах "загального права" режим роздільності зазнав істотних змін, і насамперед це стосується забезпечення майнових прав того з подружжя, хто не є власником набутого під час шлюбу майна.

Третю групу країн складають скандинавські держави та Німеччина, в яких існує режим так званої відкладеної спільності (приросту), що стало результатом процесу зближення правових режимів спільності і

роздільності, який розпочався після другої світової війни під впливом політичних і економічних змін, в тому числі внаслідок набуття жінками професій, одержання незалежних джерел прибутків, тобто їх поступової емансипації.

Даний вид режиму подружнього майна об'єднує в собі як риси спільності, так і роздільності подружнього майна, що дало підстави називати даний вид режиму змішаним або "умовним" ("deffereci community"). Згідно з цим режимом під час шлюбу все майно подружжя вважається належним кожному з них окремо (тобто як при режимі роздільного подружнього майна), але у разі розірвання шлюбу все спільне майно і грошові засоби подружжя об'єднуються і діляться поміж ними порівно. Однак, щоб уникнути зловживань кожним із подружжя своїм правом розпоряджатися належним їм майном, у законодавстві встановлено певні обмеження. На вчинення деяких, особливо важливих правочинів, вимагається згода другого з подружжя. В тому випадку, якщо один з подружжя під час шлюбу особливо грубо ігнорував майнові інтереси другого чи серйозно порушив сподівання іншого щодо належної йому частки майна у разі розірвання шлюбу, то винний повинен відшкодувати заподіяну йому шкоду. Саме скандинавська модель послужила зразком для режиму подружнього майна, встановленого в 1957 р. в Німеччині. Хоча в цій країні він одержав назву "спільності приросту", але по суті це не що інше, як режим "умовної спільності". Слід підкреслити, що в більшості країн обговорюється його запровадження як легального режиму майна подружжя.

Щодо України, то українське законодавство від традиційної в історичному аспекті системи розподілу майнових прав подружжя перейшло до правової системи спільної сумісної власності

на майно, набуте під час перебування в шлюбі, що можемо вважати варіантом часткової спільності майна подружжя, тоді як правовідносини власності подружжя в країнах Західної Європи розвивалися шляхом обмеження правомочностей чоловіка і як наслідок в багатьох країнах встановився режим часткової спільності майна подружжя в різних варіантах.

Отже, зміст, особливості майнових прав подружжя, регулювання їх майнових відносин у законодавчих актах інших держав важко охарактеризувати однозначно, оскільки тут немає одноманітності. Аналіз законодавства ряду країн показав, що в силу своєї

комплексної природи режим майнових відносин подружжя залежить від різних правових категорій, оскільки він є наслідком шлюбу, регулюється договором чи законом, визначає майнові права та обов'язки подружжя, невіддільний від режиму власності майна.

Annotation

A concept is in-process found out and short description of basic types of the legal modes of property of the married couples is given.

Список використаних джерел:

1. Давид Р. Основные правовые системы современности. - М.: Прогресс, 1988.
2. Слепакова А. В. Правоотношения собственности супругов. - М.: Статут, 2005. - 444 с.
3. Жилинкова И. В. Правовой режим имущества членов семьи. - Х.: Ксилон, 2000. - 376 с.
4. Сенчищев В.И. Объект гражданского правоотношения // Актуальные проблемы гражданского права / Под ред. М.И. Брагинского. - М., 1999. - С.109.
5. Жилинкова И. В. Брачный договор. - Х.: Ксилон, 2005. - 176 с.
б.Ариванюк Т.О. Правове регулювання відносин власності між подружжям: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Спец. 12.00,03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право". - К., 2002. - 20 с.
7. Гражданское и торговое право капиталистических стран / Под ред. В. П. Мозолина, М. И. Кулагина. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. - 382 с.
8. Хазова О А. Брак и развод в буржуазном семейном праве: Сравнительно-правовой анализ / АН СССР, Ин-т государства и права. - М.: Наука, 1988. - 173 с.
9. Орлова Н. В. Брак и семья в международном частном праве. - М.: Международные отношения, 1966. - 253 с.
10. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Под ред. Е. А.Васильева. - М.: Международные отношения, 1993. - 521 с.
11. Дженкс Э. Английское право. - М.: Юрид. изд-во Минюста СССР, 1947. - 378 с.
12. Ансельм М. Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права. - М., 1981.